

EDİTÖR: Herkül Millas

SÖZDE MASUM MİLLİYETÇİLİK

Kitapyayinevi

SÖZDE MASUM MİLLİYETÇİLİK

Derleyen: Herkül Millas

İÇİNDEKİLER

Önsöz (Herkül Millas)

- Tuğçe Saklıca Rigatos: *Çizginin gücü: 6/7 eylül olayları ve Türk ve Yunan karikatürleri*
- Herkül Millas: *Çocuk Kitapları: Beyinler erkenden yıkanmalı!*
- Şerife Çam: *Türkiye'deki Ana-Yayın Kuşağı Dizilerin Rum ve Yunanlıları*
- İlias Rubanis: *Yunan kimliği ve kamusal alanda resim: banknotlar*
- Kerem Öktem: *Ulus, zaman ve mekan: Türkiye ve Yunanistan'da toponomik politikalar*
- İlias Kanelis: *Yunan DNA'sının kimyasal formülü nedir? Yunanistan'da atletizm ve milli-holiganlık*
- Tanıl Bora-Emre Gökalp: *Futbolda sıradan milliyetçilik - "İşte böyle böyle Türklüğümüz yok oluyor..."*
- L. Doğan Tılıç: *Türk Medyasında Yunanistan: Resmi politikaların izdüşümünde "Öteki"likten "Biz"e*
- Hristina Batra: *Rebetiko'nun seyri: Cemaatten ulusa*
- Manolis Vasilakis: *Bir 'Kilisenin' milli söylemi*
- Arzu Öztürkmen: *Folklarla Oynamak: Yerellik, Milliyetçilik ve Ötekilerimiz*

Sonsöz

Yazarlar

SÖZDE MASUM MİLLİYETÇİLİK

ÖNSÖZ

Atina'nın havalimanından kente doğru yol alırsanız birçok reklam afişi arasında kimseyi şaşırtmayan 'Dünyanın en güzel misafirperverliği sunan Yunanistan'a hoş geldiniz' tabelasına da rastlarsınız. Turizmi teşvik eden masum bir reklam değil mi? Oysa bu tür 'masum' ilanlar, ifadeler, nutuklar, resimler, şiirler, heykeller, karikatürler, müzeler, vb., etrafımızı sarıp sarmalayıp günlük yaşamımızın parçası olunca, 'biz' de, millet olarak, hiç fark etmeden mesajın içeriğine uyum sağlıyoruz, bu çevrenin bir parçası oluyoruz. Bilinçaltımızda 'en' olduğumuz inancı bir güzel yerleşir: en misafirperver, en hoşgörülü, en kahraman, en akıllı, en eski, vb. Tabi en önyargısız ve en alçakgönüllü de!

Örnek Yunanistan'dan; ama bu özellik bütün ülkelere ve milletlere özgü bir durumdur. Milletler ve milli devletler döneminde yaşıyoruz. Her yanda milletler görüyor ve her an bir millilik algılıyor. Her insanı bir milletin üyesi sayıyoruz; insanlığı da milletlerden oluşan bir bütün. Ve böyle bir ortamın içinde doğup içinde eğitilip yine içinde öldüğümüz için bize aşılınmış olan bu çevre bize çok doğal geliyor. Başka dünyaları hayal edemediğimiz için, en azından kimliğimiz açısından, eleştirilecek bir şey de görmüyoruz.

Başka dönemlerde, örneğin Ortaçağda Avrupa'daki insanların referansları millilik değildi, dindi. Algılamaları dinlerinin kriterleriyle belirlenmişti. Toplum, çevresini kilisenin etrafında oluştururdu. Liderler meşruiyeti ilahi göndermelerden alırlardı. Sıkışan dua ederdi, papaza koşardı. En çok okunan metinler tabi ki kutsal kitaplardı. İnsan davranışları azizlerin yaptıklarıyla, söylemiş olduklarıyla kıyaslanıp beğenilir veya kötülenirdi. Kullanılan dil de, terimler ve benzetmeleriyle din pederlerin ve ruhban sınıfının söylemiş olduklarına göre biçimlenirdi. Savaşlara haçları kuşanarak giderlerdi. O dönemde milli bayrak diye bir şey yoktu. Düşmanı da belirlemek için (ötekileştirmek için) din kullanılırdı: inançsız (örneğin 'infidel') derlerdi. Müslüman dünya da kâfir veya gâvur derdi. İlelebet yaşayacak olan da 'milletimiz' değildi, cennet veya cehenneme varacak olan müminlerdi.

Şimdi millici olduk. Bayraklar artık milli. Azizler değil milli kahramanlar öne çıktı. Dilimiz, örneğin, 'arı Türkçe' oldu. Liderler ne yaparsa, peygamberler adına değil, millet adına yapıyor. Örnek insanlar, hemen hemen tapılanlar, 'martirler' ve 'şehitler' değil milli mücadelelerde zafer ve başarılar elde eden kahramanlardır. Bizi Ötekilere karşı başarı ile temsil edenlerdir: futbolcular, şarkıcılar, bilim adamları, siyasiler, askerler. En çok okunan kitaplar milli tarihi anlatan ve bütün yurttaşlara (bütün çocuklara) Milli Eğitim Bakanlığı'nca bedava dağıtılan okul kitaplarıdır. 'Ne mutlu Türküm diyene' gibi bir yazı en doğal yazıdır, çünkü Türk olmanın (ve Öteki olmamanın) mutluluk olduğuna hemen hemen kimsenin pek kuşkusu yoktur. Öyle bir dönemde yaşıyoruz ki, 'nesin?' diye sorduklarında bir millet adıyla cevap vermek çok doğal sayılıyor.¹

¹ Oysa bundan yüz veya iki yüz yıl önce yanıtlar çok farklı olabiliyordu: dini inanç, yerellik, çok uluslu bir imparatorluğun tabiiyeti de yanıt olabilirdi. Bugün bile birileri aile içindeki durumlarını (babayım),

*

Ama millilik ve milliyetçilik derken hepimiz aynı şeyi mi anlıyoruz? Kimimiz ‘milliyetçilik’ derken vatani, memleketi, halkı(mızı) sevmeyi veya anayasada da ifade edilen ve olumlu anlamda kullanılan ‘Atatürk milliyetçiliğini’ anlıyor; kimimiz ise ırkçılığı, ayrımcılığı ve saldırganlığı. Batı’nın akademik dünyasında ‘nationalism’ genellikle bu ikinci olumsuz anlamıyla anılır. Bu kitapta milliyetçilik derken dile getirilmek istenen şudur: İnsanlar tarih içinde toplu olarak ve genellikle bir devlet çatısı altında yaşamışlardır. Ama bu devletler zaman içinde farklılıklar sergilemişlerdir. Örneğin, kent devletleri, beylikler, imparatorluklar ve nihayet son bir iki yüzyılda ulus-devlet denen devletler oluşturulmuştur. Bu devletlere paralel olarak insanlar farklı ideolojiler (dünya görüşleri) ve siyasi kimlikler de edinmişlerdir. Tarih içinde var olmuş bu çeşitli devletlerin halklarını da soylar, kabileler, etnik ve dini cemaatler oluşturmuştu. Ortaçağda egemen olan din ağırlıklı dünya görüşü ve krallıklarla imparatorluklar bu gelişmelerin yalnız bir örneğidir. Milli devletler ve milli algılama (milli kimlik) ise bu gelişmeler zincirinde bir halkadır, şimdilik son halkadır. Yani millilik dünyamızda hem devlet türü hem de toplumsal kimlik olarak yenidir. Akademik anlamıyla ‘millet’ denen örgütlenme biçimi ve kimlik yeni bir olgudur.

Hemen başından bir iki noktaya dikkati çekmek gerekmektedir. Milli devletleri oluşturan milleti bir arada tutan insanların inançlarıdır; ‘hayal ettikleri’ milli cemaatleridir. Bu hayal ediş millik kimlik diyebiliriz. Bu kimliği taşımayanlar milli devletin vatandaşı olabilirler ama ‘milletin parçası’ sayılmaması gerekir. Milli devletlerin üyeleri – ki bunlara ‘milli kimlik sahibi’ veya ‘milliyetçi ideolojiye inananlar’ veya kısaca ‘milliyetçiler’ de diyebiliriz – kimliklerini oluştururken bazı inançlara sarılırlar. Yani kendileri, devletleri, tarihleri ve hatta gelecekleri konusunda inandıkları ‘milli gerçekleri’ vardır. Bu ortak paydaya asgari milli müşterek (konsensüs) denebilir. Tabi her milli grubun (milletin) inancı farklı olabiliyor, yani birinin kara dediğine öteki ak diyebiliyor. Örneğin Türkler ile Yunanlıların geçmişi ve bugünü nasıl farklı yorumladıklarını kolaylıkla izleyebiliriz.

Ama daha dikkatle baktığımızda millici grupların benzer özellikler sergilediklerini de görebiliriz. Örneğin, ‘biz’ dedikleri kendi gruplarına olumlu özellikler yakıştırırlar. Kendi milletine olumlu sıfatlar (hoşgörülü, misafirperver, cesur, dürüst gibi) yakıştırmayan millet yoktur. Belki bir milletin üyesi olmanın en belirgin ‘kazancı’ da bu yakıştırmalardan edindiği tatmindir: insanlar kendilerini üstün bir grubunun üyesi olarak görmekte ve dolayısıyla kendilerini de değerli varlık saymaktadırlar. Doğal olarak bu üstünlük, aynı derecede üstün sayılmayan birilerine göredir. ‘Öteki’ kavramı bu anlamdadır: bize benzemeyen, bizden olamayan veya hasmımız, düşmanımız. ‘Biz’ kavramı var olduğunda ‘öteki’nin de var olması kaçınılmazdır. Tersinden de söylendiğinde, ‘biz’ kavramını oluşturmak ve pekiştirmek için ‘öteki’ni de bulmak, yoksa da yaratmak gerekmektedir.

Milliyetçiliğin ikinci özelliği, bu milliliği konjonktürel yani yeni ve çağdaş bir olgu, bir ideoloji veya bir toplumsal yapı olarak görmemektir. Milli ideolojinin izleyicileri milliliğe zaman içinde kesintisiz bir süreklilik ve hatta sonsuzluk yakıştırırlar. Milli ideolojiye göre milletler tarih içinde hep var olmuşlardır. Millettin son bulacağını ve geleceğinin sonsuza uzanmayacağını söylemek onlarca büyük

mesleklerini (doktorum), siyasi tercihini (sağcıyım, sosyalistim) diyebilir. Ama pek demiyorlar! Günümüzde ‘Nesin?’ sorusu yalnız milli kimliği sorgulamaktadır.

saygısızlık hatta küfür gibi algılanır. Millet konusunda ‘sondan’ söz eden bir söylem tabudur. Milli inanca göre milletlerin başı olmadığı gibi sonu da yoktur. Milli ideolojiye göre ‘bizim’ millet çok eskidir. Her millet elden geldiğince eski bir tarih yaratmaya çalışır. Millet bilincinin eski dönemlerde var olmaması milliyetçilerde kuramsal sorun yaratmaz. Milli anlayışa göre ‘aydınlar’, bilinçsiz kitleye ne olduklarını anlattıklarında onlar da ‘ulusal bilinç’ edinirler. Bu ulusal bilincin ve ulus devletlerinin bütün dünyada neden yalnız son bir iki yüzyılda ortaya çıktığını sorgulamak milliliği savunanların aklına gelmez. Onlara göre milletler hep vardı ve hep var olacaktır. Bireysel ölümsüzlük ölümsüz milletin aracılığıyla sağlanır gibidir. Bazı araştırmacılar milliliğe ‘etnolatri’ derler; yani dinmiş gibi etnisiteye tapma ve bağlanma.

Milletlere atfedilen bu ‘süreklilik’ anlayışı milliliğin ırkçı yanıdır. Milletın zaman içinde sürekliliğini sağlayan kendine özgü bir veya birkaç özelliğinin var olduğu kabul edildiğinde, öteki milletlerin de kendilerine özgü ve zamanla değişmeyen özelliklere sahip olduğunu kabul etmek çok doğaldır. Böylece milletlerin ‘tarih içinde değişmeyen karakterleri’ anlayışı milli toplumlarda egemen olur. Ancak her milletin özgün varlığını meşrulaştıran milli özellikler eşit paylaşılır. Her millet olumlu yanları kendine saklar, olumsuzlukları ötekine yakıştırır. Milli anlayış insanın evrenselliğine, eşitliğine, ortak kökenine ve ortak geleceğine vurgu yapmaz. Milliyetçi anlayış farklılığı vurgular. Bu farklılık kimi zaman ‘Darwinist’ bir anlayışla savaşıldır, kimi zaman barışçıl. Ama her halükarda, az veya çok ‘öteki’ne karşı güvensizdir, kendi milleti dışındaki milletlere en azından yabancı veya hasım olarak görür.

*

Çağdaş akademik millet anlayışı ile milli ideolojiye inanmış kimselerin algılamaları arasındaki farkı özetlemeye çalıştım. Bu farklı algılamalar yanlış anlamalara ve kırgınlıklara neden olmaktadır. Akademik millet anlayışına göre millet gerçeği diye bir şey vardır ama bu yüzyıllar içinde değişmeyen bir ‘öz’ ile ilgili değildir, konjonktür ile ilgilidir. Belli şartlar altında son yüzyıllarda ortaya çıkmıştır ve bir sonu da olacaktır. Milliyetçiler bu anlayışı kimliklerine yönelik bir saldırı, saygısızlık, hatta hakaret saymaktadır. İnançlara meydan okuyan yeni görüşlerin (paradigmaların) tarih içinde bu tür tepkilere neden olduğu hep görülmüştür. Bu durumun çaresi de pek yoktur. En azından bu kitapta kimseye saygısızlık etmek niyetinin olmadığını okuyuculara duyurulur.

Burada okuyacağınız yazıların temel amacı milliyetçiliği açıklamak değildir. Bu konuda piyasada pek çok değerli kitap vardır. Çağdaş anlamıyla ‘millet’ ve ‘milliyetçilik’ gerçeğini araştırmak isteyenler bu araştırmalara başvurabilirler. (Bu kitapta yer alan yazıların kaynakçalarında değerli çalışmalardan söz edilmektedir.) Elinizdeki çalışma milliyetçiliğin pek fark edilmeyen bir yanına ışık tutmak için hazırlanmıştır. Milli devletler ve milliyetçilik dönemini yaşayan toplumlar kendilerinin içinde buldukları durumu pek fark etmezler. Millilik çevremizde öylesine yaygındır ki milliliğin her belirtisi artık doğal sayılmaktadır. ‘Her yerde’ olduğundan göze çarpmamaktadır. Ortaçağda Papa’nın otoritesinin sorgulanmadığı gibi bir durumdur bu. Doğal sayılan ve alternatifi olmayan durumlar itirazsız, sorgulanmadan, hatta bu konularda pek kafa yormadan kabul görür. Her yere sinmiş olan, günlük yaşamımızın parçasına dönüşen milliyetçiliğe bazı araştırmacılar ‘banal milliyetçilik’ demişlerdir. Kitap başlığında kullanılan ‘sözde masum’ terimi de aynı anlamı taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı masum ve sıradan sayılan bazı uygulamaların milliyetçiliğin tam kendisi olduklarını göstermektir. Belki daha önemlisi bu ‘masum’ uygulamalar bilinçaltımıza seslenerek milliliği yeniden üretmektedir. Bizler de farkına bile olmadan, istesek de istemesek de bir ideolojinin bilinçsiz taraftarları - belki kurbanları demek daha doğrudur – olmaktadır. Bu çalışmadaki yazılar bu ‘bilinçsizliğe’ karşı bir çalışmadır.

Yazarların kimi Türk kimi Yunanlı. Ancak yazılarını bu kimliklerinin etkisinde yazdıkları ileriye sürülemez. Eleştirel yaklaşım egemendir. Kimileri yalnız bir ülkeyi ele almakta kimileri her iki ülkeden örnekler sunmaktadır. Ama bu çalışma ne karşılaştırmalı olarak yalnız iki ülkeyi incelemeyi amaçlamıştır ne de Türkiye ve Yunanistan’la sınırlı kalmaya. Sunduğu örnekler birçok milli devlette rastlanabilecek yaklaşımlardır. Amaç ‘Yunan’ ve/veya ‘Türk’ olana vurgu yapmaktan çok ‘banal milliyetçilik’ denen olayın örneklerini sunmaktır. Bu tür anlayışlar ve pratikler kuşkusuz yalnız bu iki ülkeye özgü değildir.

*

Tuğçe Saklıca Rigatos’un *Çizginin gücü: 6/7 Eylül olayları ve Türk ve Yunan karikatürleri* çalışması hepimizin gülümseyerek seyrettiğimiz sevecen karikatürlerin ne tür bir işlev üstlendiklerini gözler önüne seriyor. En başta milli ifadenin sadık temsilcileri gibi olayları taraflı ele alırlar. Ayrıca ‘öteki’ konusunda zihinlerde kalıcı imajlar bırakan stereotipler yaratırlar. Şakanın berisinde karikatürler milliyetçi algılamayı yaratan ve yaşatan güçlü bir araç gibidir.

Herkül Millas *Çocuk Kitapları: Beyinler erkenden yıkanmalı!* adlı yazısında çocukların küçük yaşta nasıl ‘eğitildiklerini’ ve ‘öteki’ konusunda nasıl önyargılı imajlar edindiklerini gösteriyor. Türklerin ve Yunanlıların karşı taraf konusunda öğrendikleri sözde masum çocuk kitapları aracılığıyla başlamaktadır. Bu kitapları hazırlayanların nasıl milliyetçi stereotipler oluşturduklarının bilincinde olmamaları da ayrıca şaşırtıcıdır.

Şerife Çam *Türkiye’deki Ana-Yayın Kuşağı Dizilerin Rum ve Yunanlıları* başlıklı çalışmasında en masum ve iyi niyetli TV dizilerinde bile, ‘öteki’ söz konusu olduğunda stereotiplerin kaçınılmaz olduğunu kanıtlıyor. Toplum içinde zamanla ve milli söylemin doğrultusunda oluşmuş olan önyargılar, dizilerin yaratıcıların bilincinde bile olmadan ve milli kimliklerin etkisinde nasıl ortaya çıktığını gösteriyor.

Ilias Rubanis *Yunan kimliği ve kamusal alanda resim: banknotlar* adlı çalışmasında Yunanistan’da basılan kâğıt paralar üzerindeki resimlerin bir öyküsünü anlatıyor. Bu ‘masum’ resimler meğerse bir yanda milli heyecanların ve hesapların ifadesidir ama öte yanda da milli bir kimliğin oluşmasının aracı. Her gün herkesin her an elinin altında bulundurduğu bu resimler bir milli görüşü ve algılamayı insanların bilinçaltına yerleştirmeyi üstlenmiş gibidir. Sıradan vatandaş bu mekanizmanın karşısında pasif bir alıcı durumunda kalmaktadır. Kontrol altında olan bir kamusal alanda sunulan bu görsel ve başka malzeme (örneğin müzeler) milli diye nitelenen bir kültürü ülke çapında egemen kılmaktadır.

Kerem Öktem *Ulus, zaman ve mekân: Türkiye ve Yunanistan’da toponomik politikalar* adlı çalışmasında iki ulus devletin mekânların isimlerini değiştirerek nasıl mekânı da millileştirmeye koyulduğunu anlatmaktadır. ‘Basit’ görünen bir isim değişikliğiyle yapılan, bir millileştirme, asimile etme, unutturup kimlik değiştirme, ‘öteki’nin geçmişteki varlığını yok etme girişimidir. Bütün bunlar ulus-devlet kurma işlemlerinin araçlarıdır ve bu çalışma bu sürecin en çarpıcı örneklerinden sayılabilir. Bu yazıda ayrıca, yeni bir gelişme olarak, bu pratiklere karşı doğan tepkiler ve eski isimlere yeniden sarılma olayı ele alınmaktadır.

İlias Kanelis *Yunan DNA'sının kimyasal formülü nedir? Yunanistan'da atletizm ve milli-holiganlık* başlığı altında Atina'daki olimpiyat oyunları vesilesiyle halk içinde ortaya çıkan ve aşırılıklara varan 'milli' bazı özellikleri sıralamakta; 'biz üstünüz, bizden iyisi yoktur' anlayışı, 'ötekiler' bizi kışkırtıyor, düşmanımızdır histerisi ve paranoyası ile birleşince nasıl saçmalıklara varılabileceğini yazmaktadır. Masum bir oyun sayılması gereken spor, millilik etkisinde, çirkin biz-ötekiler karşıtlığına dönüşmekte, bütün insanlığa karşı genel bir kuşku yaratmakta, bağnazlığı beslemektedir. Bu beyin yıkamaya devleti temsil edenler de söylemleriyle eşlik etmektedirler.

Tanıl Bora ve Emre Gökalp'in *Futbolda sıradan milliyetçilik - "İşte böyle böyle Türklüğümüz yok oluyor..."* adlı çalışması sözde en asil mücadele türü olan sporu ele alıyor. Futbol dünyasında ırkçılığın, milli hıncın, milliyetçi söylemin, ötekileştirme eğilimlerinin çok yaygın ve köklü olduğunu görüyoruz. Futbol milliyetçiliği yeniden üreten ve besleyen temel kaynaklardan. Bu çalışma banal milliyetçilikle ilgili kuramsal analizler de içermektedir.

L. Doğan Tılıç *Türk Medyasında Yunanistan: Resmi politikaların izdüşümünde "Öteki"likten "Biz"e* başlıklı yazısında medyanın hepimizin şüphelendiği rolünü gösteriyor. Her gün elimize alıp göz gezdirdiğimiz gazeteler haber ve yorumlarıyla taraflı ve güdümlü bilgilendirme işlevi görmektedir. Konjonktüre göre resmen oluşan politikaların sözcüleri olmanın ötesine gidemediklerini görüyoruz. G. Tılıç gazetelerin milliyetçi önyargıları ve hınçları besleyen kaynaklar olabildiklerini anlatıyor. Komşunun 'Ötekileştirilmesi' medyada yaygındır. Her halükarda basının rolü haber iletmenin çok ötesindedir. Türk ve Yunan basını bu alanlarda birbirinin ayna karşıtıdır.

Hristina Batra *Rebetiko'nun seyri: Cemaatten ulusa* adlı çalışmasında rebetiko olarak bilinen şarkı türünün Yunanistan'da da fark edilmemiş bir yanını açıklıyor. Toplumun belli bir kesiminin, 'rebetlerin' müziğinin, nasıl zamanla ve siyasi gelişmelerin sonucunda millileştiğini ve milli söylemi besleyen ve yeniden üreten bir müziğe dönüştüğünü anlatmaktadır. Millileşme süresinde uzun bir süre ne milli bir 'biz' ne de milli bir 'öteki' oluşturmamış olan gerçekten masum rebetiko şarkıları sonunda milli kervana dâhil edilmişlerdir. Bu şarkılar yalnız yeni eğilimleri dile getirmiyorlar, artık milliliği de besliyorlar.

Manolis Vasilakis *Bir 'Kilisenin' milli söylemi* başlıklı yazısında Yunanistan Kilisesi'nin milliyetçi söylemini eleştirdi. Bu çalışmada dini inançları yüzünden dinin ileri gelenlerine inanan insanların ne tür etkiler ve telkinler altında kalabileceklerini görmekteyiz. Bazı ruhani liderlerin dinle yakından uzaktan hiçbir ilgisi olmayan millilik ve ırkçılık taşıyan konuşmalarının nasıl toplum içinde normal sayıldığını görmek de ayrı bir kaygı kaynağıdır. Vasilakis'in sert eleştirisi (ruhani liderleri çarpıcı sıfatlarla yermektedir) Yunan toplumu içinde bağnazlığa karşı doğan tepkilerin boyutunu da göstermektedir.

Arzu Öztürkmen *"Folklorla Oynamak": Yerellik, Milliyetçilik ve Ötekilerimiz* başlıklı yazısında Türkiye'de halk oyunları geleneğinin nasıl milli-devletin yarattığı kültürel ortamda ve onun kurumları içinde olduğu göstermektedir. Folklor araştırmaları da büyük ölçüde akademik bir disiplin çerçevesinin ötesinde, devlet bürokrasisinin milliyetçi paradigmasının içinde yer bulan araştırmacılar tarafından yürütüldü. Folklor, yalnız toplumun kültürünü yansıtmıyor, aynı zamanda "milli" denen kültürünü oluşturuyor da.

Milliyetçilik kimilerinin sandığı gibi saldırganlık, ayrımcılık veya ırkçılık değildir. Bunlar milliyetçiliğin bazı sonuçlarıdır. Milliyetçilik bir dünya görüşüdür. Çevremize bakmanın bir yoludur. Bir ideolojidir. Bir inançtır. ‘Biz’ ve ‘ötekileri’ algılamamızın bir yordamıdır. Milliyetçilik konjonktürel olarak siyasi program değiştirebilir. Kimi zaman barışçı, kimi zaman saldırgan olabilir. Alman halkı Hitler ölünce kimlik değiştirmede örneğin; saldırgan milliyetçiliği terk edip barışçı oldu. Ama Alman milli kimliği yok olmadı. Farklı siyasi programların varlığı zamanımızın milli ideolojisini görmememize neden olmamalıdır. Milliyetçi dünya görüşü günümüzde öylesine yaygındır ki ne varlığını ne de etkilerini (beyin yıkamayı) görememekteyiz. Milliyetçiliği ‘olumlu’ olanı ve ‘olumsuz’ olanı diye kategorilere ayırmanın da bazı mahzurları var: bu yaklaşım milliyetçiliğin temel özelliklerinin görülmesini engeller.

En masum söylemler milliyetçi paradigmayı besler. Her gün ve en ummadığımız alanlarda. Kitap bu farklı alanların birkaçına ışık tutuyor. Aslında bu kitaba başka konular da dâhil edilebilirdi. ‘Masum’ milli ifadeler, söylemler, tartışmalar ve sürtüşmeler o kadar çok ki! Okul kitapları, ‘tarhimiz’, siyasi nutuklar, ‘baklava, kahve kimindir’ gibi yemek tartışmaları, etrafımızı saran milli bayrakların pekiştirdiği duygu, ‘biz’i göklere yükseltip yücelten sonsuz reklamlar, geçmiş ve bugünü icat edip bize empoze eden milli müzeler, iç ve dış haberleri sunma biçimi, ‘dilimiz’ konusunda uygulanan ‘mühendislik’, anıtlar, milli oyunlar, ‘milli karakter’ konusunda sonsuz söylemler ve buna benzer başka konular yer darlığı yüzünden kitapta yer almadı. Umarız kitaba dâhil edilen yazıların, örneklerin ve analizlerin yardımıyla artık okuyucunun kendisi, ona toplumca sunulanlar arasında neyin ideolojik olup neyin olmadığını seçebilecektir.

*

Başka bir kitap yüzünden ağzım yandığı için saygıdeğer savcılara da bir hatırlatmakta bulunmak istiyorum. Burada hiçbir ulusa hakaret yoktur. Örneğin bazı Yunanlı yayıncıların, bestekârların, karikatüristin, vb., Türkleri ‘olumsuz’ göstermeleri bu kitapta eleştirilmektedir. Amaç Türkleri ‘kötü’ göstermek tabii ki değildir; tam tersine, yapılan, Türkleri kötü gösteren Yunanlıların eleştirilmesidir. Bu çalışma bir imaj çalışmasıdır. Yani ‘bizi nasıl görüyorlar’ çalışmasıdır ve bu tür çalışmalar bütün dünyada çok yaygındır; bu bilim dalına imagoloji denir. ‘Bizi’ saplantıları yüzünden ‘olumsuz’ gösterenleri eleştirel bir biçimde teşhir etmek ulusa hakaret sayılmaz. Hatta böyle bir çalışma ulusun hakkını aramak gibi bile görülebilir. Bu tür bir peşin savunma yapma gereğini duymam gerçekten beni derinden üzüyor. Ancak olumsuzluk ifade eden bir cümlenin cımbızla içeriğinden koparılıp suç kanıtı olarak gösterilmesi pratiği bu notu gerekli kılmaktadır.

Teşekkür borcum var bazı dostlara: En başta bu kitabın oluşmasını temelde olanaklı kılan kitabın yazarlarına. Hepsi davetimi cömertçe kabul ettiler. İşbirliğimiz ideal düzeyde oldu. Bu projeyi bana ilk öneren ama daha sonra çalışmalara katılma olanağı olmayan Aslihan Doğan Topçu’ya. Bilgisayar ‘danışmanım’ ve karikatürlerin çizimleri üzerinde çalışarak kalitesini düzelterken Lefteris Rigatos’a; ve bütün yazıları okuyarak bu metinlerin ilk redaksiyonunu sağlayan Tuğçe Saklıca Rigatos’a. Nihayet kitaba ve bana şahsen gösterdiği güven için eski ve yakın dost Çağatay Anadol’a ve yardımcıları Feyzi Göloğlu ile Saliha Bilginer’e. Bu ortak bir çalışmaydı. Bütün ortaklarıma teşekkür ediyorum.

Herkül Millas
Şile, Aralık 2009

SONSÖZ

Önsözde de yazdığım gibi içinde yaşadığımız ulus-devletler döneminde ulusçuluğun/milliyetçiliğin mesajlarının ve etkilerinin her an ve beklenmedik alanlarda karşımıza çıkması şaşırtıcı sayılmamalı.² Bu alanlardan biri milliyetçi çevrelerin baskısı sonucunda yaşanan oto-sansür olayıdır. Oto-sansür, doğası gereği görülmez. Çünkü bu mekanizmanın ‘sonucu’ hiçbir zaman su yüzüne çıkmamış, var olmamış bir yazıdır, bir sanat eseridir, bir düşüncedir. Sonuç hiçbir zaman duymayacağımız bir şarkıdır, okumayacağımız bir şiirdir, görmeyeceğimiz bir tablo veya resimdir. Saklanan bir filmin bir saniye süren bir sahnesi olabilir. Hatta televizyonda gösterilmeyen bir mimik bile olabilir. Bu ‘suskunluklar’ toplumsal alanda yer bulmayacak, biz de onlardan hiç haberdar olmayacağız. Bu durumda milliyetçi terörün neden olduğu oto-sansür (sansür veya yargının mahkûmiyet kararları ayrı bir şeydir) nasıl gösterilecek, nasıl kanıtlanacak?

‘Günlük milliyetçilik aynı anda hem aşikardır hem de görünmezdir. Gözden kaçmakla birlikte aslında gizli değildir. İçerdiği mesajların okunması için, örneğin bilinç dışında bulunan mesajları okumak için gerekli olan melekelerin var olması gerekmez. Her yanda bulunan günlük milliyetçiliğin görülmesi için bilinç yeterlidir. Bu milliyetçilik gazetelerde milli bayrak olarak dalgalanıyor olabilir, televizyon ekranlarında, siyasilerin nutuklarında, okul kitaplarında, ceketimizin yakasındaki rozette veya otomobilin camındaki etikette bulunabilir.

Hamasi laflara gerek yoktur – küçücük sözcükler yeterlidir, ‘tarafsız’ işaretler yeterlidir: ‘biz’, ‘burada’, ‘bizim’, ‘mavi’ (ve öteki kıyıda ‘al’ veya ‘kırmızı’). Bu kelimeler dikkati çekmez. Ama bunlardır bayrağın dalgalanmasını olanaklı kılan. Sistemli olarak beliren ve sonunda, bütün binaya süzerek içine sızan damlacıklar gibi ‘önemsiz’ bir hatırlatma ile çağdaş ulus-devleti çevresini oluşturanlar. Birinci çoğul ‘biz’ sözü ile ‘bizi’ ‘ötekilerden’ ayırmaya başarırlar. Dikkat ettiğimizde sıradan vatandaşa seslenen bu sonsuz günlük milli hatırlatmaları en açık bir biçimde görebiliriz...’

Peki, bu önemsiz hatırlatmalara neden dikkat etmeliyiz sorusu sorulabilir. En kısa yanıt, bunlara baktığımızda kendimizi de gördüğümüzdür. Kimliğimizin derinliğini ve mekanizmalarını ancak böyle, yani günlük rutin yaşantımızın içinde anlayabiliriz. Bu retorik bize ‘biz’ olduğumuzu hatırlatır ve aynı anda bu

² Son yıllara dek Türkçe’de milliyetçilik/ulusçuluk kelimeleri arasında fark yoktu. Mektep/okul, millet/ulus, hürriyet/özgürlük kelimeleriyle olduğu gibi eski veya yeni kelimelerinin bir tercihiydi fark. Son yıllarda kimilerince bu terimlere farklar yakıştırılıyor. Siyaset alanında farklılıkları vurgulayanlar açısından bu tercihin kuşkusuz bir anlamı var; MHP ile İP kuruluşları farklıdır örneğin. Ama bu çalışmada milliyetçilik ve ulusçuluk kelimeleri akademik dünyada ‘nationalism’ denen kavramın karşılığı olarak kullanılıyor. Yani eş anlamlı. Milliyetçiliğin çeşitliliği olgusu farklı bir olaydır, milliyetçiliği farklı kelimelerle sempatik gösterme çabası ise başkadır. Ayrıca bu çalışma milliyetçiliğin ne olduğu ve ne olmadığı konusunu ele almıyor. Bu çalışmada gösterilmiş olan yaklaşımlara genel olarak ‘milliyetçilik/ulusçuluk’ dedik. İsteyenler bu sergilenlere başka isimler de takabilirler: ırkçılık, bağnazlık, şovenizm hatta vatanseverlik, yurtseverlik gibi. Önemli olan mekanizmaların, eğilimlerin, amaçların ve sonuçların anlaşılmasıdır. Bir ‘olaya’ takılacak isim pek önemli değildir. Tabi ‘milliyetçiliği’ bir fetişe, bir bayrağa veya bir tabuya dönüştürenlere göre isim konusu çok önemlidir. Ama elinizdeki derleme bu anlayışta olanları zaten hangi terimler kullanılırsa kullanılsın nasıl olsa tatmin etmeyecekti.

hatırlatmayı unutmamıza da izin verir. Ve daha yakından baktığımızda, yalnız ‘kendimizin’ hatırlatıldığını değil, aynı zamanda ‘ötekilerin’ de, yabancıların da, farklı olanların da hatırlatıldığını görürüz.

Günlük milliyetçiliğin çeşitli görünümelerini araştırmayı gerekli kılan başka bir neden de hatırlatılabilir. Kendimizden ve bu konularda pek fazla düşünmeden ‘çok doğal olarak’ kabul ettiğimiz etkilerden mesafeli kalabiliriz. Milliyetçilik çağdaş kimliği etkileyen bir ideoloji olduğuna göre bu ‘doğal sayılanlar’ soruşturulmalıdır. Çünkü bu etkiler hem ‘bizim’ hem de ‘ötekilerin’ yaşamını da etkilemektedir.

En nihayet, günlük milliyetçiliğin saptanması ve anlaşılması, ‘biz’ diye ifade edilen birinci çoğul retoriğinin gizliden ifade ettiği hegemonik anlayışın şifresinin çözümünü sağlayacaktır. ‘Biz’ sözü hegemonik anlayışın önemli ve tipik ifadesidir çünkü kişisel çıkarların ortak olduğu zehabını vermektedir. ‘Biz’, yani çevredeki bazı çıkar grupları, ‘bütün bizler’ gibi bir söz kullanarak sözde herkes için çabaladığımız yalanını oluşturmaktayız. Nutuk atan ‘biz’, ‘biz’ dinleyiciler, ‘bizim’ parti, ‘bizim’ millet, doğru düşünen ‘bizler’, ‘biz’ Avrupalılar, ‘biz’ Batı dünyası... Bu ‘biz’ler biri birinin içine girip kaynaşmakta ve insanları birleştiren, ayıran ve yönlendiren bir sese dönüşmektedir.’

Yukarıda okuduğunuz alıntı bu kitaba katkısını istediğim bir dostun yazısından. Son anda yazısını adıyla yayınlamamamı istedi. Aleyhine milliyetçi çevrelerce vatan hainliği gibi suçlamalarla bir kampanya yürütülmektedir. ‘Yazım bu kitapta yer alırsa yeni bahanelere yol açacaktır’ diye kaygılıdır dostum. Hakklıdır. Milliyetçiliği sorgulamak ve hele yermek bir paradigmaya karşı çıkmak demektir. Milliyetçiliğe ‘etnolatri’ (millele-tapma) diyen araştırmacıların varlığından önsözde söz etmişim. Milliyetçilik kimi zaman bir din gibi bir işlevi olur: martirleri/şehitleri, her sözü ayet gibi algılanan peygamberleri, kutsal emanetleri/bayrakları, yaşamamıza anlam veren öngörüleridir. Milletın geleceği ‘bizim’ cennet beklentimiz olabilir. O geleceği sorgulayan ‘bizi’ çok derinden yarayabilir. Ve ‘bizim’ tepkimiz de böyle bir durumda sert olabilir. Ve sık sık çok sert olduğunu da gördük, görüyoruz.

Aslında bir değil iki dostun yazısını bu kitaba dâhil etmedim. Biri Yunanistan’dan biri Türkiye’den. İkincisine yazmamasını son anda ben önerdim. ‘Gençsin, kendine ve kariyerine zarar verirsin’ dedim. Her ikisi de daha önce milliyetçilik konusunda yazdıkları araştırmalar yüzünden ağızları yanmıştı. Şimdi yazılarını üflüyorlar – kimi zaman ya hiç yayınlamıyorlar veya sulandırıp yayınlıyorlar. Ayıplamağa kalkışanların empati duygusu eksik olanlardır. Normal bir ülkede aydınlardan kahraman olmaları beklenmez. Bekleniyorsa o ülkede milliyetçilik çok sorunludur demektir.

Herkül Millas
Şile, Aralık 2009

*